

УДК 342.1

**СТВОРЕННЯ ЄДИНОГО ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ
ЯК МЕТА СУЧАСНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ В ГАЛУЗІ ПРАВА**

**A COMMON LEGAL SPACE CREATING
AS MODERN COMPARATIVE PURPOSE OF LAW**

Сестренкова О.,

*JUDr., докторант юридичного факультету
Університету П.Й. Шафарика в Кошицах
(Словацька Республіка)*

Досліджуються правові позиції щодо розкриття поняття «єдиний правовий простір» і розробляється аксіома його впливу на можливість здійснення правових трансферів шляхом запозичення правових трансплантатів у формі правових норм, правових інститутів із метою створення єдиного правового простору. Визначається можливість здійснення таких запозичень з точки зору критики та співвідносності правових культур різних правових систем.

Ключові слова: верховенство права, єдиний правовий простір, компаративістика, міжнародний правовий простір.

Исследуются правовые позиции по раскрытию понятия «единое правовое пространство» и разрабатывается аксиома его влияния на возможность осуществления правовых трансферов путем заимствования правовых трансплантатов в форме правовых норм, правовых институтов с целью создания единого правового пространства. Определяется возможность осуществления таких заимствований с точки зрения критики и соотносительности правовых культур различных правовых систем.

Ключевые слова: верховенство права, единое правовое пространство, компаративистика, международное правовое пространство.

Study the legal position regarding disclosure of the concept of a single legal space and developed an axiom of its impact on the possibility of legal transfer of legal transplants by borrowing in the form of law, legal institutions to create a single legal space. Determine the possibility of such borrowing in terms of correlation of criticism and legal cultures of different legal systems.

Key words: rule of law, common legal space, comparative studies, international legal space.

Проблема осмислення права, його дії в певних просторових межах є актуальною, оскільки зумовлена

тією важливою роллю права як регулятора суспільних відносин, його функціональним призначенням та

щоденною практичною потребою суспільства. Сучасне правове життя є надзвичайно насиченим, воно неспинно розвивається і набуває все нових якостей, на його розвиток впливають як загальносвітові, так і локальні тенденції. Але деякі суспільні інституції, змінюючись разом із суспільством залишаються незмінними за своєю суттю. До них можна віднести право, що за своєю основною метою спрямоване на реалізацію та збереження свободи, онтологічні, гносеологічні, аксіологічні підстави якого слід шукати та розкривати тільки через аспект буття людини. Адже проблеми, з якими стикається сучасне суспільство, є невідривними від проблем людини, держави та не лише мають економічні, політичні аспекти, а й безпосередньо пов'язані зі свідомістю та самосвідомістю особистості. Особа не може бути дійсно моральною або правовою без усвідомлення власного статусу та ролі в суспільстві, власних і суспільних цінностей, необхідності права як реалізації власної свободи [1, с. 157].

На міжнародному просторі ще донедавна мова йшла про уніфікацію правових норм, створення єдиного правового простору, однак переважна більшість вчених прийшла до висновку, що таке об'єднання, запозичення, копіювання, яке б стосувалося усіх правових інститутів, не є виправданим. Ми вважаємо, що варто погодитись із таким висновком, оскільки будь-які правові норми створюються у відповідних соціально-культурних, економічних, політичних, правових умовах та відповідають певним релігійним, моральним, ментальним, культурним та іншим принципам. Тому в апорі з соєю сутністю не можуть бути універсальними [2, с. 435].

Однак серед нормотворців і сьогодні не є поодинокими пропозиції застосування зарубіжного правового досвіду. Така пропозиція не є хибною, однак варто критично застосовувати не лише позитивний правовий досвід, а й саму можливість його застосування правовою системою. Як зазначають в літературі, норми-трансфери можуть бути використані ідеально та правильно лише в тій країні, законотворючі якої її створили, оскільки, влучно зауважив Ч. Варга, навіть за умови, що в процесі було використано лише такий інструмент, як трансплантат, ми маємо справу не лише з ним, а з певною культурою, яка його створила. Так виникає питання, що розуміти під цією культурою, що творить право, і чи можливо її запозичити разом із трансфером [3, с. 154].

Отже, в контексті вищенаведеного особливої уваги вартий термін «правовий простір», який не є синонімом інших категорій правознавства, у жодному разі не підміняє їх, а є самостійною науковою характеристикою, що дає змогу на основі сучасних досягнень право- і суспільствознавства досліджувати питання державно-правової дійсності.

Правовий простір, на думку І. Барцица, вирішує завдання однакового регулювання суспільних відносин, що складаються в процесі взаємодії суб'єктів права, з метою забезпечення конституційної стабільності та захисту прав і свобод громадян [4, с. 23]. У кожного закону є об'єктивна реальність дії в просторі. Це об'єктивна реальність дії закону, за твердженням Й. Йордена, в конкретно-історичних умовах має свої межі [5, с. 34]. При цьому простір – це особлива функціональна категорія юридичної теорії та практики, вона відображає виникнення, вираз і кордони будь-якої право-

вої дії, процесу, норми, стану, події. У просторі регулюються правовідносини.

Відзначимо, що правовий простір як соціальне явище є складовою частиною існування людського суспільства. За визначенням, наданим І. Барцицем, правовий простір являє собою сферу регламентації юридичними нормами моделей правомірної поведінки держави, його складових частин і громадян в межах території даної держави та конкретного історичного часу [4, с. 45].

Відповідно до основ конституційного законодавства сучасної демократичної держави правова система є цілісним, несуперечливим нормативно-правовим механізмом [6, с. 78]. Однак єдиний правовий простір країни інколи розмивається внаслідок недотримання принципу пріоритету норм Конституції над іншими правовими нормами, недостатньої налагодженості державного управління на різних рівнях. При цьому причини, що викликають появу суперечностей в законодавстві, на думку С. Бикова, поділяються на такі:

1) зумовлені дійсними особливостями етнічного, історичного, культурного характеру. Тут особливості мають довготривалий характер; їх усунення якщо і допустиме, то у віддаленій перспективі, причому сама постановка завдання їх подолання може бути пояснена тільки справжніми державними інтересами;

2) викликані політико-економічними інтересами регіонів, не зумовлені якимись історичними або культурними особливостями. У разі, якщо мова йде про елементарний регіональний егоїзм, прагнення до відокремлення, допустимим є застосування заходів загальнодержавного впливу для відновлення балансу у відносинах між державою і регіоном;

3) мають суб'єктивний характер, зумовлені впливом таких чинників, як політичні інтереси конкретних сил або навіть особистостей, що діють в тому чи іншому регіоні. Тут подолання суперечностей не тільки допустимо, але й обов'язково [7, с. 18].

Збереження єдності держави є обов'язковою умовою її існування як суверенної держави. Саме тому, зокрема, Конституція України встановлює в ст. 2, що «суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є унітарною державою. Територія України в межах наявного кордону є цілісною і недоторканою» [8], а в ст. 8 – що «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй» [8].

Таким чином, верховенство і єдність державної влади забезпечуються насамперед верховенством Конституції та законів. Закони, зокрема Конституція, в повній мірі закріплюють своє верховенство, що передбачає нікчемність будь-якого правового акту, що розходиться з конституційними положеннями, незалежно від того, який орган його видав, від сфери та спрямованості його застосування.

Водночас не всі норми права діють в одних і тих же просторових межах. Норми права можуть розрізнятися між собою за просторовими сферами дії. Існує декілька варіантів дії норми права за масштабами охоплення території держави. Закон (норма права) може діяти відповідно до одного з наведених правил: 1) на всьому просторі держави; 2) у межах тієї частини держави, яка зумовлена законом (нормативним актом); 3) у межах тієї частини території, на яку поширюються повноваження органу, що видав акт; 4) це своєрідний виняток із загаль-

них правил, цей варіант передбачає: по-перше, не стільки дію, скільки вилучення, звільнення тих чи інших цілком конкретних територій від дії конкретного закону, по-друге, поширення на зазначені території замість цього інших законів – законів інших держав [9, с. 45–46].

Варто також відзначити, що згідно зі ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [8].

Отже, як бачимо, конституційне законодавство України у вирішенні питання про чинність міжнародного права використовує імплементацію у формі інкорпорації. Адже в Конституції України однозначно закріплено правило сприйняття чинних міжнародних договорів, тобто ратифікованих єдиним органом законодавчої влади – Верховною Радою, як частини національного законодавства України. Отже, такі міжнародні договори є джерелами інкорпорованих національно-правових норм. Питання співвідношення переноситься в національно-правову сферу. А стосовно субординації норм у національному праві стаття 8 Конституції чітко визначає, що «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» [8]. Інакше кажучи, зміст статті 9 передбачає та гарантує, що кожний такий договір інкорпорується в законодавство України, його правила здійснюються як національно-правові норми, що мають правове значення як для державних установ, так і для фізичних і юридичних осіб. Самі міжнародні договори продовжують виконувати свої прями функції між суб'єктами міжнародного права у сфері міжна-

родно-правового регулювання. Зрозуміло, що під кутом зору чистої теорії права положення про безпосередню дію міжнародно-правових норм у внутрішньому правопорядку не є загальновизнаним, але конституційна практика багатьох демократичних країн здійснюється саме так [10, с. 4].

Відзначимо також, що на територіальному просторі діє ряд правових актів, їх кількість визначити неможливо. Але вони все покликані регулювати певне коло суспільних відносин. До цього масиву слід віднести й акти судової правотворчості та судової практики, які відіграють роль допоміжного джерела права, сприяють поповненню окремих прогалів, наявних у законодавстві. Важливі завдання вирішують і акти правозастосування. Сказане свідчить про те, що структура правового простору в межах реалізації принципу верховенства права становить складну конструкцію.

Наявні в науці визначення верховенства права можна звести до двох основних груп, відомих як «формальна» та «матеріальна» (змістовна) концепції [11, с. 162].

1. У суспільстві мають існувати правові норми, яких дотримують всі суб'єкти, у тому числі й держава, при цьому даний аспект передбачає виконання таких вимог: а) у суспільстві має існувати система права як сукупність норм (ані зміст, ані зовнішня форма матеріалізації яких не має принципового значення), б) ці норми мають бути зрозумілими, чіткими, ясними і несуперечливими, в) норми права повинні бути доступними і зазвичай не мати зворотної дії в часі, г) право має бути розумно стабільним, а правотворчість послідовною, г) має існувати усталена практика реалізації норм права, що підтримується гарантією їх однакового застосування [11, с. 165].

2. Мають існувати доволі чіткі змістовні стандарти, які визначають сутність позитивного права; основними вимогами цього аспекту є те, що норми права мають відповідати стандартам основоположних прав і свобод людини та громадянина, а також загальним засадам права й іншим принципам природного права [11, с. 167–169].

Таким чином, сучасні дослідження в галузі права фокусуються на дотриманні принципу верховенства права, важливим складовим елементом якого є необхідність забезпечення єдиного правового простору, що демонструє прагнення будь-якої держави будувати свою правову систему на основі принципів, які визнаються фундаментальними для будь-якого демократичного суспільства протягом кількох століть.

Створення єдиного правового простору вимагає:

1) вивчення не тільки конкретних правових норм, але й прихованих правових чинників конкретного правового регулювання;

2) адекватного розуміння соціальної дійсності, що стосується досліджуваної правової проблематики.

Разом із тим особлива увага в сучасному конституційному праві звернена на парадокси конституційного запозичення. Безперечно, запозичення неминуче, оскільки будь-яка правова система, що зазнає перетворень, потребує нових конституційних принципів і механізмів. Запозичення здійснюється тоді, коли розробник нового нормативного акту стикається з поширеною проблемою та шукає її вирішення в інших актах. У процесі запозичення західні експерти вимагають, щоби запозичення здійснювалось за їхніми взірцями, хоча, як зазначають дослідники конституційного права Східної Європи, існують важливі культурні чинники, які протидіють конституційним інститутам і концепціям, спотворюють чи змінюють їх.

Отже, хоча на міжнародному просторі ще донедавна мова йшла про уніфікацію правових норм і створення єдиного правового простору, переважна більшість вчених прийшла до висновку, що таке об'єднання, запозичення чи копіювання, яке б стосувалося усіх правових інститутів, не є виправданим.